

СПЕЦИФІКА ПРИЙОМУ ПАРАДОКСУ У РОМАНІ ДЖ. ГЕЛЛЕРА «ПАСТКА-22»

Ю. Г. Кабіна

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Застосування прийому парадоксу у художньому тексті ХХ століття зумовлюється більшою мірою суспільно-історичними чинниками, ніж спробами авторів надати власним творам неординарності, індивідуальності, «родзинки». Звісно, ми не можемо не відмітити, що парадокси й справді надають свіжого звучання поняттям, ситуаціям й проблемам, актуальним у будь-які часи, але у літературі ХХ століття основна функція вбачається не у тому, щоб здивувати читача, а у тому, щоб дістатися до істини у всій її суперечливій повноті. Таким чином, не дивно, що письменники післявоєнних років активно використовують можливості прийому парадоксу задля досягнення зазначеної мети. Одним з найяскравіших прикладів функціонування літературного парадоксу є роман американського письменника Дж. Геллера «Пастка-22».

Роман «Пастка-22», як і більшість художніх творів середини ХХ століття, має антимілітаристську спрямованість та зосереджується на викритті абсурдності війни й військового життя. Основоположним для сюжету є варіант парадоксу Епіменіда, відомого з античних часів («*Епіменід із Криту каже: Усі критяни брехуни*»), який потім трансформувався у більш лаконічну форму: «*Це твердження хибне*» [1, 112]. Особливістю такого виду парадоксу є те, що він замкнений сам на собі, причому думка у пошуках істини завжди повертається до першої частини.

У творі Дж. Геллера цей парадокс набуває форми військового правила «Пастка-22», яке дозволяє божевільним льотчикам не брати участі у вильотах, але той, хто посилається на це правило, демонструє бажання жити, що є основним інстинктом психічно здорової людини і тому не може скористатися цим правилом. Хоча, на думку деяких дослідників, цей парадокс ставить під загрозу його сприйняття, адже він заперечує обидва з поданих варіантів розв'язку протиріччя і тим самим позбавляє читача можливості його вирішення [3, 62]. На нашу думку, подібне заперечення не має на меті визнати один з варіантів його розв'язку істинним, а інший – хибним. Він призначений для викриття абсурдності дійсності, у якій можливе існування таких суперечливих і водночас істинних тверджень.

Зауважимо, що автор застосовує цю ж парадоксальну схему до інших ситуацій та понять. Наприклад, живого лікаря Дейнеку усі вважають мертвим, оскільки його вказано у списку осіб, які знаходились у літаку, що розбився, причому фактично він знаходився біля писаря, який і «оформив його смерть». Інший персонаж твору, Майор Майор Майор (військове звання, ім'я й прізвище) дозволяє приймати у себе гостей тільки коли його самого у кабінеті немає.

Застосування парадоксу, замкненого на самому собі, має зазвичай гумористичний ефект. Одним із найбільш комічних епізодів роману є дисциплінарне слухання справи курсанта Клевінджера. Наведемо в якості прикладу уривок цього абсурдного судилища:

'Cadet Clevinger, will you please repeat what the hell it was you did or didn't whisper to Yossarian late last night in the latrine?' – 'Yes, sir. I said that you couldn't find me guilty -' – <...> 'When didn't you say we couldn't find you guilty?' – 'Late last night in the latrine, sir.' – 'Is that the only time you didn't say it?' – 'No, sir. I always didn't say you couldn't find me

guilty, sir. What I did say to Yossarian was -' – 'Nobody asked you what you did say to Yossarian. We asked you what you didn't say to him [3, 91].

Курсанте Клевінджер, будь ласка, повторіть, що до дідька ви шептали чи не шептали Йосаріану пізно ввечері у вбиральні? – Так, сер. Я сказав, що ви не можете звинуватити мене... – <...> Коли ви не казали, що ми не можемо вас звинуватити? – Вчора пізно ввечері у вбиральні, сер. – Це єдиний раз, коли ви того не казали? – Ні, сер. Я завжди не казав, що ви не можете мене звинуватити, сер. А Йосаріанові я сказав, що... – Ніхто вас не питає, що ви сказали Йосаріанові. Ми питаємо, що ви йому не казали [4, 85].

У наведеному уривку парадокс вибудовується на поданні обох альтернатив підряд та заперечення кожної з них, у результаті чого герої роману (на відміну від читача) не здатні дійти до істини. Так, це дисциплінарне слухання завершується тим, що полковник, лейтенант Шайскопф і майор Меткаф вирішили: «Клевінджер, звісно, був винним, інакше його б не звинуватили, а єдиним способом це довести було визнати його винним, що вони і зробили, виконавши свій патріотичний обов'язок» [4, 86]. Слід зазначити, що подібні комічні варіації античного парадоксу проходять лейтмотивом крізь роман, вибудовуючи низку однотипних, замкнених на собі загадок, поступово дістаючись до кульмінації твору.

Таким чином, доходимо висновку, що природа парадоксу, а також універсальні можливості його застосування значною мірою сприяють досягненню основної мети письменника повоєнних років – запропонувати зіграти у таку собі гру з двома невідомими. Читач, у свою чергу, розуміючи принцип цієї парадоксальної гри, припускає правильність обох суперечливих істин та викриває абсурдність реального світу, у якому можливе існування подібного безглуздя.

Список використаної літератури:

1. Clark M. Paradoxes From A to Z / M. Clark. – London : Routledge, 2007. – 253 p.
2. Craig D.M. Tilting at Mortality: Narrative Strategies in Joseph Heller's Fiction / D.M. Craig. – Detroit: Wayne State University Press, 1997. – 330 p.
3. Heller J. Catch-22 / Joseph Heller. – NY: Random House, 2010. – 544 p.
4. Геллер Дж. Пастка-22 / Джозеф Геллер, пер. з англ. О. Фешовець. – Чернівці: Книги-XXI, 2016. – 464 с.

Науковий керівник: докт. філол. наук, професор О.С. Киченко

МОТИВ ВИЖИВАННЯ У КАНАДСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

І. І. Качур

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

На початку ХХІ століття канадська художня література демонструє різні моделі національної ідентичності, оскільки процес націєтворення залишається актуальним для цієї північної країни, яка порівняно нещодавно отримала незалежність. Національна ідентичність, як вважають дослідники, є колективним почуттям приналежності до однієї нації та усвідомленням її відмінних рис [6, 11]. У канадській літературі проблема формування національної ідентичності була широко розглянута такими науковцями, як М. Етвуд, Н. Фрай, Дж. Вудкок, Н. Овчаренко, М. Воронцова та інші [2, 120]. Однак, незважаючи на наявність значної кількості літературознавчих праць, ідея виживання, а особливо один із її принципів – жертвовність, залишається не достатньо вивченим. Метою цієї розвідки є визначення позицій жертвовності у канадській літературі.